

Slavko Ciglencečki

ARHEOLOŠKO SONDIRANJE UTRJENE SREDNJEVEŠKE NASELBINE FIGOŽAR NAD LEMBERGOM PRI ŠMARJU

V srednjeročnem arheološkem programu za leta 1975—1980 smo si kot eno najvažnejših nalog zastavili odkrivanje zgodnesrednjeveških naselbin, ki so danes v Sloveniji praktično neznane. Zato smo v krog raziskovanja pritegnili različne neraziskane objekte, ki so dopuščali možnost nastanka že v zgodnjem srednjem veku. Ena izmed takšnih točk je bil tudi hrib Fi-gožar nad trgom Lemberg pri Šmarju. Ta je bil zanimiv iz treh razlogov: 1. v literaturi je bil znan kot mesto domnevne srednjeveške poselitve, 2. zaradi relativno dobre ohranjenosti samega objekta in 3. zaradi historičnega pomena kraja, ki je kot trg omenjen že v 13. stoletju.¹ Zato smo v dneh od 24. do 29. 10. 1977 izvedli manjše sondažno raziskovanje, pri katerem sicer nismo odkrili zgodnesrednjeveške naselbine, vendar pa so dobljeni rezultati zanimivi s stališča visoko in poznosrednjeveške zgodovine.

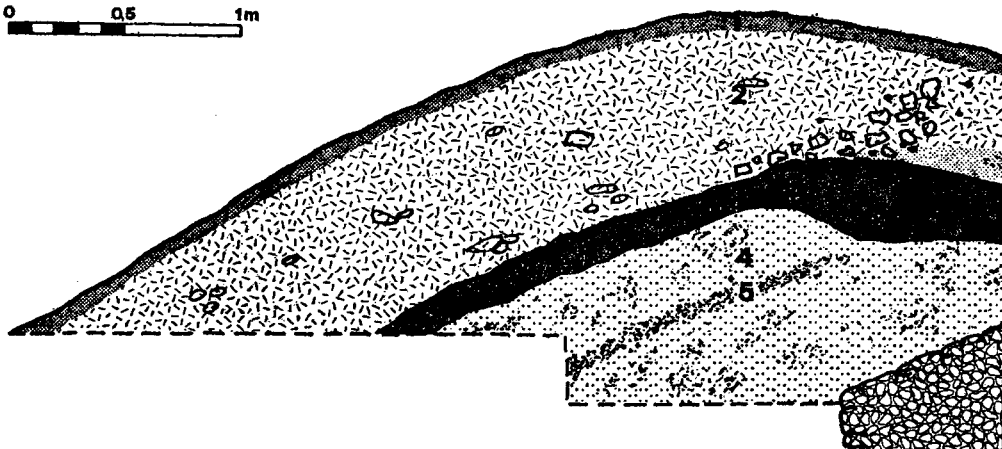

Pogled na sondo;
v ozadju trg
Lemberg

¹ Najdišče je prvič omenjeno pri J. Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu I. Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi, 1936, s. 27, kjer avtor domneva na njem lovski gradič. Začasno poročilo o sondiranju je bilo podano pri S. Ciglencečki, Lemberg pri Šmarju, Fižogar, Varstvo spomenikov 22, 1979, Preliminarna poročila o konservatorskih raziskavah in delih, Arheološki spomeniki 1977, 331 ss, sl. 86, in ponovno obravnavano pri S. Ciglencečki, K problemu kulturne in časovne opredelitve nekaterih utrjenih prostorov v Sloveniji, Arheološki vestnik 29, 1978, str. 486, 489 in sl. 3.

LEMBERG pri Šmarju

sonda I - »Figožar«

1. humus,
2. rumenkasta peščena ilovica s kosi manjših lomljencev,
3. temno rjava ilovica, močno pomešana z ogljem in manjšimi lomljenci,
4. rumenkasta ilovica, pomešana z ogljem,

Hrib Figožar se dviga jugovzhodno nad trgom Lemberg, strmo nad cesto, ki vodi iz Mestinja na Pečlico. Vrh je z vseh strani naravno zavarovan z veliko strmino, dodaten element obrambe pa predstavlja okop na severni in zahodni strani ter med njim in vrhom ležeči manjši jarek. Na jugovzhodni strani je manjša terasa, dolga nekaj metrov. Premer tako zavarovane kope znaša okoli 30 m, višina od dna jarka do samega vrha pa nekaj metrov. Ves prostor leži danes v gozdu na parc. št. 364, 350, 317, 318 katastrske občine Lemberg-trg.

Arheološko sondo smo zastavili na severovzhodni strani kope (parc. št. 364 k. o. Lemberg-trg) preko jarka in okopa, da bi ugotovili njuno strukturo. Sonda je bila velika $10,7 \times 1,8$ m.

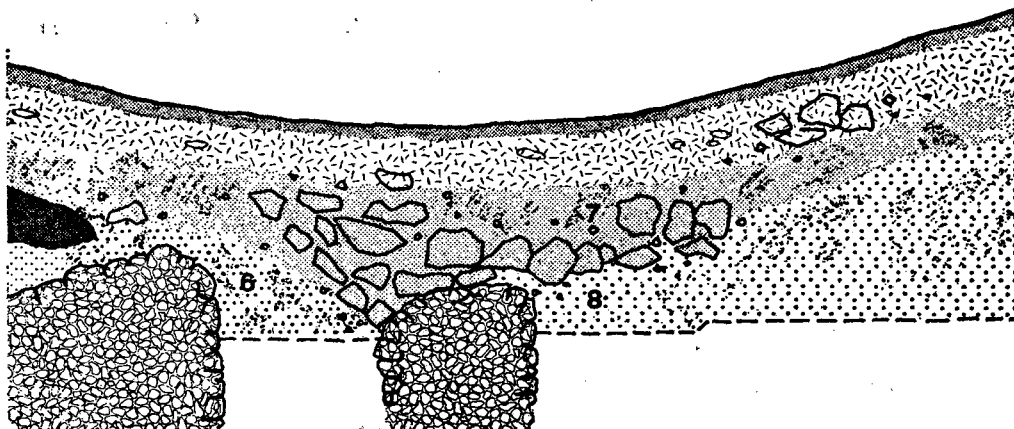
Dobljeno situacijo kaže priloga (severni profil sonde).

Opis plasti:

Pri 4,6 m (gledano od levega roba sonde) smo zadeli na 1,8 m širok zid, grajen iz 10–30 cm velikih lomljencev, ki so bili med seboj vezani z ilovico. Zunanje strani zidu so bile izdelane iz večjih kosov in skrbneje zložene, notranjost pa je bila s kamenjem le zapolnjena. Zid je potekal paralelno s smerjo okopa na severni strani in predstavlja torej segment obrambnega obzidja.

Nekako 70 cm za tem zidom smo ugotovili še en manjši zid debeline 70 cm, ki je bil grajen enako kot prejšnji, le da ni bil vzporeden z njim, ampak se mu je približeval v ostrem kotu. Zaradi majhne izkopane površine ni bilo mogoče ugotoviti, ali je ta zid povezan z obrambnim zidom ali pa ima samostojno funkcijo. Ker je prostor med obrambnim zidom in pomočjem kope majhen, se zdi verjetneje, da je bil naslonjen na obrambni zid.

V plasteh za obrambnim obzidjem smo našli različne drobne najdbe, ki so bile sem nanešene najverjetneje z vrha kope. Zaradi ozke sonde in obeh zidov v njej ni bilo mogoče po vsej dolžini kopati do sterilne plasti.

5. tanka plast oglja,
 6. svetlo rumena ilovica z ogljem in keramiko,
 7. rjavo rumena ilovica z ogljem in keramiko,
 8. svetlo rumena ilovica, pomešana s posameznimi kosi oglja in fragmenti keramike.

Opis najdb

Št. 1

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 2

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno. Zgornji del ustja je nekoliko zamaknjen, na notranji strani pa je vidna plitva kanelura.

Št. 3

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in močno podaljšano. Nad spodnjim robom ustja je plitev žleb, nekoliko manjši pa je tudi na notranji strani pod vrhom.

Št. 4

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in podaljšano. Na notranji strani je tik pod vrhom vidna plitva kanelura.

Št. 5

Del ustja in stene črne posode iz peskane glin, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in ima na zunanji strani plitvo kaneluro.

Št. 6

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 7

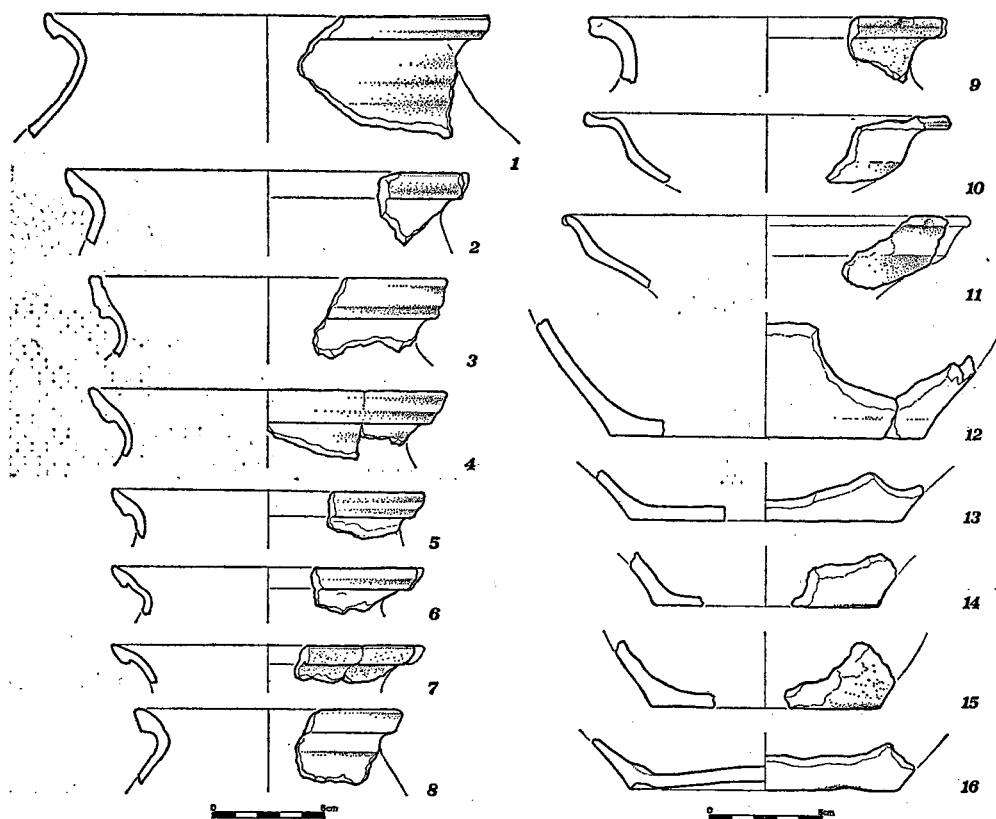
Del ustja in stene sive posode iz gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in nekoliko zaobljeno.

Št. 8

Del ustja in stene rdeče posode iz gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 9

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline. Ustje je izvihano in na koncu odebeljeno, na zunanji strani ustja je viden srednje globok žleb. Površina je na obeh straneh porozna.

Št. 10

Del ustja in stene rdeče posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je skoraj pravokotno izvihano in na koncu nekoliko odebeljeno. Na zgornji strani ustja je viden širši žleb. Trup posode se 2 cm pod ustjem ostro zalomi.

Št. 11

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na notranji strani so opazni sledovi črnega premaza. Ustje ni ohranjeno v celoti. Trup posode se 2 cm pod ustjem močno zalomi.

Št. 12

Del dna in stene sivo rdeče posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude.

Št. 13

Del dna in stene rdeče posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude.

Št. 14

Del dna in stene rdeče posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Notranja stran posode je črna. Dno je precej tanjše kot sama stena posode.

Št. 15

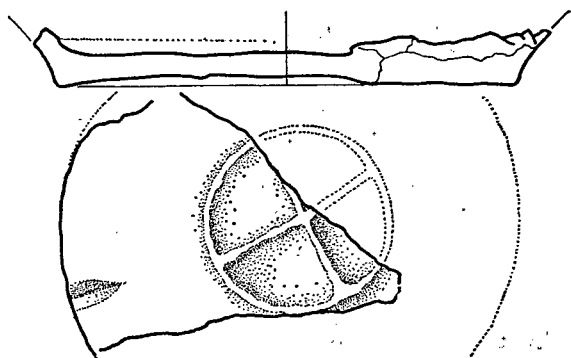
Del dna in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Notranja stran je svetlo rdeče barve, vidni so tudi žlebasti sledovi vretena.

Št. 16

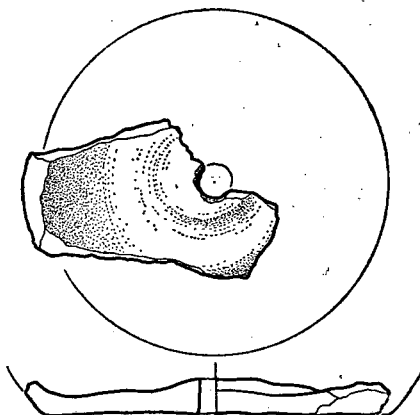
Del dna in stene sivo rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na notranji strani je opaziti sledove črnega premaza. Na prehodu dna v steno je vidna v dnu manjša vboklina s premerom okoli 1 cm.

Št. 17

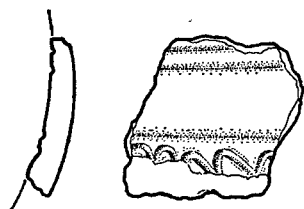
Del dna sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na spodnji strani dna je videti lončarski znak v obliki kolesastega križa.

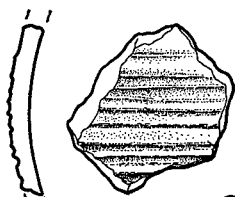
17

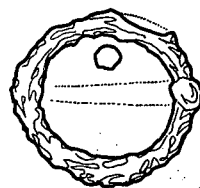
18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

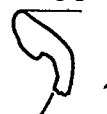
38

39

40

41

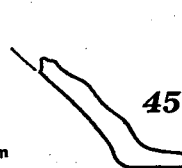
42

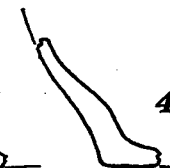
43

44

45

46

Št. 18

Del dna rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Osrednji del dna je nekoliko debelejši, vidna je tudi sled luknje s premerom okoli 1 cm, katere rob je močno poškodovan.

Št. 19

Del stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na fragmentu so vidne tri plitve kanelure, pod spodnjo pa tudi ornament valovnice.

Št. 20

Del stene temno sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na zunanji strani je ornament horizontalnih širših žlebov.

Št. 21

Železen obroč ovalne oblike z močno zarjavelo površino. Verjetno je služil kot obroč pasne sponse.

Št. 22

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in podaljšano.

Št. 23

Del ustja sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, spodnji zunanji del ustja je nekoliko izbočen.

Št. 24

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, spodnji zunanji del ustja je nekoliko odebeljen.

Št. 25

Del ustja in stene temno sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 26

Del ustja rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 27

Del ustja sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 28

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 29

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in na zunanji strani nekoliko izbočeno.

Št. 30

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, na njegovi zunanji strani pa je viden globlji žleb. Površina posode je na zunanji strani močno razpokana.

Št. 31

Del ustja in stene svetlo rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, tik pod robom ustja je na zunanji strani plitev žleb.

Št. 32

Del ustja in stene temno sive posode iz peskane gline. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in ima na zunanji strani majhen žleb. Površina je na obeh straneh porozna.

Št. 33

Del ustja in stene črne posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na obeh straneh je videti ostanke tankega premaza. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 34

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 35

Del ustja in stene temno sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in na zgornji strani nekoliko izbočeno. Fragment je na notranji strani precej porozen.

Št. 36

Del ustja in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno in nekoliko izbočeno na zunanji strani.

Št. 37

Del ustja in stene temno sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, na notranji strani pa je tik pod robom manjši žleb.

Št. 38

Del slabo ohranjenega ustja in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, tik pod vrhom je plitev žleb.

Št. 39

Del ustja rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Ustje je navzven trikotno odebeljeno.

Št. 40

Del dna in stene sive posode iz gline. Površina je deloma porozna.

Št. 41

Del ustja in stene sive posode iz peskane gline. Ustje je navzven trikotno odebeljeno, površina je porozna.

Št. 42

Del dna in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude.

Št. 43

Del dna in stene rdeče posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Notranja stran je črno pečena. Tu so vidna tudi širša rebra, ki so nastala pri vrtenju posode na vretenu.

Št. 44

Del dna in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude.

Št. 45

Del dna in stene rjave posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Dno je nekoliko tanjše od stene posode.

Št. 46

Del dna in stene sive posode iz peskane gline, kateri so primešani drobci sljude. Na notranji strani stene je vidno nekoliko odebeljeno rebro.

Glede na dejstvo, da gre za prvo sondo na tem objektu in da so tovrstne naselbine tudi sicer zelo slabo raziskane, bi na osnovi strukture izkopanih plasti težko podali povsem zanesljivo sliko načina utrditve v vseh obdobjih obstoja te utrjene naselbine. Naslednje vrstice so le poskus interpretacije oblikovanja obrambnih naprav in bodo korigirane ter dopolnjene v bodočnosti z drugimi sondami. Začasno pa vendarle prispevajo nekaj osnovnih informacij o fazah utrditve samega objekta.

Najstarejši element obrambe predstavlja nedvomno zunanji široki zid in morda tudi ožji zid za njim, katerega vloga za sedaj ni dokončno opredeljena.

Čez zid je nato nasut zemljen nasip (4), s katerim je bilo verjetno ojačano že porušeno obzidje. To nasutje nato ostro prereže tanka plast oglja (5), na osnovi katere pa bi seveda težko rekonstruirali prenehanje druge faze nasutja, saj gre lahko le za slučajno zgorelo desko na površini tega nasutja. Če bi bila ta plast oglja potrjena tudi v drugih delih nasipa, pa bi smeli domnevati požig neke lesene konstrukcije na vrhu okopa (palisada?).

Sledi zelo močna ruševinska plast (3), ki dokumentira temeljito uničenje obrambnih naprav, kar je povzročilo verjetno opustitev naselbine za daljši čas, kot bi dokazovala debelejša plast (7), ki je nanešena z vrha kope in ki je skoraj povsem zapolnila jarek med nasipom in kopo. V tej plasti je tudi relativno mnogo kamenja, ki predstavlja najverjetneje ostanek nekega objekta na vrhu ali pobočju kope.

V zadnji fazi sledi ponovno močna utrditev, in sicer je bil okop zvišan z močno plastjo ilovice, pomešane z manjšimi lomljenci. Tudi v tej fazi bi lahko domnevali na vrhu leseno palisado, katere ostanke sicer v ozki sondi nismo zasledili, treba pa bo nanje paziti pri naslednjih sondiranjih in predvsem pri sistematičnem izkopu.

Tako lahko začasno govorimo o treh ali celo štirih utrditvenih fazah (če bodo to potrdile tudi druge sonde), ki pa jih danes z najdenim gradivom žal ne moremo zanesljivo datirati. Glede na še ne povsem izdelano

kronologijo srednjeveške keramike, ki bi v celoti veljala tudi za obravnavani prostor, moramo poseči za analogije na več podobnih najdišč, da bi dobili vsaj približen časovni okvir trajanja utrjene naselbine na Figožarju.

Najbližje primerjave za keramično gradivo imamo nedvomno na Starem gradu nad Celjem, kjer je le-to deloma tudi že objavljeno.² Tako je precejšen del keramičnega gradiva s Figožarja soroden profilom keramike, najdene v XV. kvadrantu na Starem gradu, in sicer v sloju 90–110 cm, ki je datiran v čas od 11.–13. st., en fragment pa tudi enemu profilu iz sloja 60–90 cm istega kvadranta, ki je datiran v 13.–14. st.

Nekaj dobrih analogij je bilo mogoče dobiti tudi v keramiki iz najdišča Otok pri Dobravi, ki kaže sorodne oblike profilom s Figožarja.³ Tako ima npr. tip Af, št. 338 enak profil kot fragment ustja s Figožarja št. 2, tip Af, št. 361 enakega kot Figožar št. 8. Ravno tako sta podobna tudi lonca s Figožarja št. 3 in 4 tipu Ae št. 96 in tipu Af, št. 554 z istega najdišča. Skleda s Figožarja št. 10 ima dobro paralelo v tipu Be, št. 857 z Otoka pri Dobravi. Vse navedene primerjave so bile najdene v izkopnih horizontih 1–2, 2–3 in 3–4, ki so datirani od 12.–15. stoletja.

Dva keramična fragmenta s Figožarja, in sicer del dna s kolesastim križem št. 17 in del stene z okrasom valovnice št. 19 pa bi po primerjavi z ustreznim gradivom z najdišča Otok pri Dobravi, ki je bilo izkopano v najglobljem izkopnem horizontu 6, lahko postavili v čas druge polovice 10. stoletja oziroma prve polovice 11. stoletja.⁴

Največ paralel za keramiko s Figožarja je bilo mogoče dobiti z utrdbe Badanj pri Crikvenici, kjer je bila najdena množica podobnih keramičnih fragmentov.⁵ Tako imamo tu povsem enake kose, kot so na Figožarju fragmenti št. 2, 3, 7, 18, 26, 27, 28, 31, 38, 39, 41, pa tudi velika večina drugih v svoji obliki le neznatno variira. Tudi pasna spona s tega najdišča je podobna sponi št. 21 s Figožarja.⁶ Keramika z Badnja pri Crikvenici je z goriškimi srebrnimi novčiči in faentinskimi vrči datirana v 13. in 14. stoletje. Matejčičeva domneva, da je bila utrdba zapuščena 1321. leta, ko kronisti omenjajo močan potres.⁷

Če upoštevamo še bolj oddaljene analogije (Češka, Poljska), dobimo še vedno približno isti okvir; najbolj podobni kosi pa so datirani v 12. in 13. stoletje.⁸ Tudi fragment št. 9 s Figožarja, za katerega pri prej navedenih ni bilo mogoče dobiti primerjave, je v Krakovu datiran v 12. stoletje.⁹

Najzgodnejše najdbe bi torej po nekaterih analogijah sodile v 11. ali morda celo še v 10. stoletje. Ker so ti fragmenti za sedaj osamljeni in pretežna večina gradiva gravitira v kasnejši čas, bo potrebno za potrditev te datacije še več kulturnih ostalin, ki jih bo mogoče zanesljiveje datirati, saj gre pri kuhinjskem posodju nedvomno za lokalne delavnice z dolgo tradicijo, ki pa so danes na obravnavanem prostoru povsem neraziskane in tako njihovega trajanja ni mogoče ostreje omejiti.

² V. Sribar, V. Stare, T. Bregant, Časovno opredeljena srednjeveška keramika, Slovenski etnograf 25–26, 1972/73, str. 42, T. 3.

³ Katalog razstave Narodnega muzeja v Ljubljani Otok pri Dobravi 1980. Tipološki prikaz razvoja srednjeveških keramičnih oblik (priloga).

⁴ Za datacijo navedenih fragmentov se zahvaljujem dr. Vinku Sribarju, kustosu Narodnega muzeja v Ljubljani.

⁵ R. Matejčič, Gradina Badanj kod Crikvenice, Jadranski zbornik X, 1976–1978, 239 ss. Keramični fragmenti so podani na T. IX in XI.

⁶ Ista, T. XII.

⁷ Ista, 262 s.

⁸ Npr.: M. Kwapieniowa, T. Lenkiewicz, K. Radwański, A. Wałowcy, Badania na okole w Krakowie w 1959 r., wykop III na skarpie, Materiały archeologiczne X, 1969, 83 ss in tabele.

P. Kouřil, Opevněné sídlo Čalovice, kat. úz. Dalešice, okres Třebíč, Archaeologia historica 2, 1977, 137 ss in tabele.

F. Gabriel, Počátky hrnčířství v České Lipě, Archaeologia historica 4, 1979, 257 ss in tabele.

⁹ K. Radwański, Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii, Materiały archeologiczne IX, 1968, fig. 39, T. VI, 1, T. XVII, 47.

Ugotoviti celotno podobo postojanke na Fižogarju danes ni mogoče. Še najverjetneje se zdi, da predstavlja utrjeni prostor manjšega fevdalnega gospoda.

Ob Fižogarju, lemlerskem gradu nad cerkvijo sv. Pongraca in nad njim ležečimi ostanki gradu Videršnik pa se postavlja tudi vprašanje kronološkega sosledja vseh treh točk in njihove funkcije v najtesnejši povezavi s srednjeveškim trgom Lemberg.

Dobljeni arheološki rezultat predstavlja le majhen drobec v poznavanju dolge in pester zgodovine trga Lemberg in njegove bližnje okolice. Srednjeveška poselitvena podoba je tako kompleksna, da jo bomo lahko izluščili le s poglobljenim študijem virov in komparacij ter na drugi strani z intenzivnimi terenskimi raziskavami na vseh treh omenjenih točkah.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHE SONDIERUNGSARBEITEN AN DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG FIGOŽAR ÜBER LEMBERG BEI ŠMARJE

Slavko Ciglencečki

Der Berg Figožar erhebt sich unmittelbar über dem Marktflecken Lemberg und zwar über der einstmals verkehrsreichen Straße, die aus Mestinje auf den Pečica führt. Bei ersten Sondierungsarbeiten im Jahre 1979 wurden auf einer kleineren Bergkuppe, die einen Durchmesser von ca 30 m hat, Spuren von einer mittelalterlichen Siedlung entdeckt. Natürlichen Schutz bot der Siedlung ein steiler Abhang. Auf ihrer West- und Nordseite wurden zusätzlich noch eine Schanze und hinter ihr ein kleinerer Graben angelegt. Die Sonde wurde auf der nordöstlichen Seite der Bergkuppe, und zwar über dem Graben und der Schanze angesetzt, um die Struktur der Schutzeinrichtungen feststellen zu können. Wir fanden eine starke, 1,8 m breite Schutzmauer, deren Steine mit Lehm verbunden waren, und hinter ihr noch eine schmalere, 70 cm breite Mauer, die in derselben Weise errichtet worden war. Diese Mauer aber verläuft nicht parallel zur Schutzmauer. Die Frage, welchem Zweck sie gedient hatte, ist noch offen. Nach dem Bild, das das ausgegrabene Profil der Schanze und des Grabens zeigt, dürfen wir vorläufig auf drei oder sogar vier Etappen der Befestigungsbauten schließen. Das gefundene Material läßt leider keine zuverlässige Datierung zu. Es wurde nämlich nur auf dem Gelände hinter der Mauer gefunden. Wenn man die hier gefundenen Gegenstände mit denen von den zeitlich verwandten Fundorten (Stari trg über Celje, Otok bei Dobrova und besonders Badanj bei Crikvenica) vergleicht, verweisen sie, grob geschätzt, auf die Zeit zwischen dem 11. und 14. Jahrhundert. Zur Zeit ist es unmöglich, den Charakter des gesamten Objekts zu bestimmen. Dafür wäre es nötig, zumindest noch den Raum auf der Bergkuppe zu sondieren. Einstweilig dürfen wir nur annehmen, daß Figožar den befestigten Wohnsitz eines kleineren Feudalherrn darstellt.

Die Sondierungsarbeiten über Figožar stellen für den Problemkreis um Lemberg erst den Anfang dar. Dieser umfaßt das mittelalterliche Bild des Marktfleckens Lemberg sowie vor allem die Entstehung seiner Schlösser und der Lebensweise in ihnen (außer Figožar sind das hauptsächlich noch das Schloß von Lemberg über der Kirche St. Pongratz und die höher über ihr liegenden Ruinen des Schlosses Videršnik).